

UOT:631.631.8

SƏPİN MÜDDƏTİ, NORMASI VƏ QIDALANMA ŞƏRAİTİNİN
PAYIZLIQ BUĞDA SORTLARININ İNKİŞAFINA, TƏSİRİ

Ş.HƏHMƏDOV

Azərbaycan ET Əkinçilik İnstitutu

Məqalədə səpin müddəti, norması və qidalanma şəraitinin Əzəmatlı 95 Aran payızlıq buğda sortlarının vegetasiya müddətinə təsiri verilmişdir. Məlum olmuşdur ki, optimal səpin müddətində $N_{60}P_{40}+15$ ton peyin formunda vegetasiya müddəti Əzəmatlı 95 sortu üzrə 213 günə, Aran sortu üzrə isə 221 günə başa çatmışdır.

Açar sözlər: sort, payızlıq buğda, səpin müddəti, qidalanma şəraiti.

Kənd təsərrüfatı bitkilərindən sabit və yüksək məhsul alınmasında torpaq hələdici rola malikdir, çünki bitki öz məhsulunu formalaşdırmaq üçün kökləri vasitəsilə ilə torpaqdan qida maddələri alır. Kənd təsərrüfatında əsas istehsal vasitəsi olan torpağı biz ətraflı surətdə öyrənməsək, aqrotexnika, gübrələmə və meliorativ tədbirləri düzgün tətbiq edə bilmərik. Torpağın mexaniki və struktur tərkibinin xarakteri onun bitkilərin inkişafı və qidalanması üçün lazım olan şəraiti ilə bilavasitə əlaqədardır. Torpaq daima inkişaf edir, onda arası kəsilmədən mürəkkəb fiziki-kimyəvi və bioloji proseslər gedir. Buna görə də torpağın fiziki xassələri sabit qalmır, həm təbii şəraitin, həm də aqrotexniki tədbirlərin təsiri altında fasiləsiz dəyişir [1].

Bir çox tədqiqatçıların fikirlərinə görə hər bir kənd təsərrüfatı bitkisinin məhsuldarlığı həmin bitkinin xarici mühit amillərindən nə dərəcədə istifadə etməsindən asılıdır. Sortun başlıca göstəricisi olan məhsuldarlığın ona təsir edən amillərdən asılı olduğunu, aqrotexniki qaydalara əməl olunduqda kənd təsərrüfatı bitkiləri, o cümlədən payızlıq buğda həyat amillərindən (rütubət, qida maddələri, günəş işığı və s.) daha səmərəli istifadə edərək öz məhsuldarlığını yüksəltməsi fikrini bildirirlər [2,3].

Erkən və gecikmiş səpinlərin optimal səpin müddətindən az məhsul verdiyi müəyyənləşdirilmişdir. Çox erkən səpinlərdə boruya çıxma mərhələsi tez başlamış bitkilər qışlamayı zəif keçirmişdir ki, bu da öz növbəsində məhsuldarlığın aşağı düşməsinə səbəb olmuşdur.

Məlum olmuşdur ki, buğda bitkisi optimal səpin müddətində və normasında səpildikdə məhsulun struktur göstəriciləri yaxşılaşır, nəticədə məhsuldarlığı və keyfiyyəti yüksəlir. Səpin norması çox artırıldıqda toxumun cücərmə faizi, məhsul yığımına salamat qalan bitkilərin miqdarı, məhsuldar gövdələrin sayı azalır, bitkilər yaxşı inkişaf etmir və bunun nəticəsində məhsuldarlıq aşağı düşür. Mineral gübrələrin müəyyən hissəsinin peyinlə əvəz edilməsi bitkilərin həyatilik qabiliyyətini yüksəltməklə yüksək və keyfiyyətli dən məhsulunun formalaşmasına səbəb olmuşdur.

Payızlıq dənli bitkilərin xəstəliklərə tutulması,

zərərvericilərlə zədələnməsi və dənin yetişmə vaxtı səpin müddətlərindən asılıdır. Payızlıq dənli bitkilərdən sabit və yüksək məhsul almaq üçün ən mühüm aqrotexniki tədbirlərdən biri səpin müddətlərinin öyrənilməsidir. Aqrotexniki tədbirlərdən heç biri bitkilərin böyüməsinin və inkişafının gedişinə səpin müddəti qədər təsir göstərə bilmir.

Hər bölgənin torpaq-iqlim şəraitinə görə səpin optimal müddətdə başa çatdırılmalıdır. Optimal müddətdə səpilmiş sahələrdə bitkilər şaxtalar düşsə kimi kifayət qədər güclü rüseyim və yan kökləri əmələ gətirir, möhkəmlənir və kollanırlar. Belə bitkilər qışın əlverişsiz şəraitinə davam gətirə bilər. Gecikmiş səpinlərdə isə cücərtilər payızda kollana bilmir və zəif halda qışlamaya başlayır. Payızda zəif kök atmış bitkilər isə qışa az davamlı olur, onların çoxunu şaxta məhv edir və nəticədə əkinlərdə seyrəklik əmələ gəlir.

Tədqiqatların nəticələrindən müəyyən edilmişdir ki, erkən səpinlərdə payızlıq taxılların böyümə və inkişafına lazım olan zəruri şərait yaranmır. Belə əkinlər pas xəstəliklərinə tez tutulur. Çox erkən səpin aparılmış sahələrdə bitkilər bəzən yarovizasiya mərhələsini payızda başa vurur, boruya çıxır, hətta sünbülləyir. Bu da onların qışa davamlılığını azaldır və ilk yazı salamat qalan bitkilərin miqdarı azalır.

Səpini aşağı norma ilə apardıqda, vahid sahədə bitkilər seyrək olur və əlaqların inkişafı üçün əlverişli şərait yaranır. Səpin norması çox yüksək götürüldükdə isə vahid sahədə bitkilər sıx olur, bir-birini kölgələndirir, torpaqda su və qida maddələri çatışmır, xəstəlik və zərərvericilər daha çox yayılır. Bütün bunları nəzərə alaraq yüksək keyfiyyətli, bol məhsul yetişdirmək üçün sahələrdə bitkilərin optimal sıxlığını təmin etmək lazımdır.

Taxıl bitkilərinin inkişaf dövrü bir-birini ardıcıl olaraq əvəz edən və qarşılıq əlaqədə olan fenoloji fazalardan ibarətdir. Ümumi vegetasiya dövrünün və onun inkişaf fazalarının müddəti xarici mühitin təsirindən, becərmə amillərinin və üsullarının təsirindən asılı olaraq dəyişir. Payızlıq buğda sortlarının inkişaf mərhələlərinin hər birində qida maddələrinə olan tələbatı müxtəlifdir. Bu tələbatı uyğun qida maddələrinin düzgün verilməsi gələcəkdə yüksək

məhsulun əsasını təşkil edir.

Bitkilərin bioloji xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq gübrənin tətbiqi bitkinin torpaqdan mənimsəyəcəyi qida maddələrinin miqdarının artmasına da müsbət təsir göstərir. Lakin, vegetasiya dövründə torpaqda olan və bitki tərəfindən asan mənimsənilən qida maddələrinin miqdarı kəskin dəyişikliyə məruz qalır. Bitkinin inkişafının müəyyən mərhələsində mühüm qida elementi sayılan başqa mərhələdə gərəksiz və hətta ziyanlı bir element kimi ona təsir göstərə bilər[4].

Payızlıq taxıllar gec səpildikdə bitkilər normal kollanmır, kök sistemi yaxşı inkişaf etmir. Onlar möhkəmlənməmiş halda qışlayır və buna görə də əlverişli olmayan qış şəraitinə az davamlı olur, bitkidə cinsiyyət orqanlarının formalaşması, çiçəkləmə və mayalanma, dənin dolması və yetişməsi iyun ayının isti vaxtına düşür və nəticədə ariq, cılız, tam qiymətli olmayan dən məhsulu alınır. Səpin müddətindən asılı olaraq payızlıq buğda sortlarının məhsuldarlıq göstəriciləri və məhsuldarlığı əsaslı şəkildə dəyişir[5].

Bitkiçilikdə ən yüksək məhsuldarlıq inkişaf fazalarından asılı olaraq tələbata uyğun optimal şərait yaradıldıqda alınır. Tədqiqat nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, kənd təsərrüfatı bitkiləri inkişaf mərhələlərinin hər birində müəyyən mühit və aqrotexnika tələb edir və beləliklə onların məhsuldarlıq elementləri formalaşır[6].

Çoxamilli tədqiqatların nəticəsindən göründüyü kimi vegetasiyanın ilk mərhələlərində səpin müddətindən, normasından və qidalanma şəraitindən asılı olaraq bitkilərin inkişafında fərq çox az olmuşdur.

Əzəmətli 95 sortu ümumi vegrasiya müddətini gübrəsiz (nəzarət) variantda birinci səpin müddətində 211 günə, 216 günə, ikinci səpin müddətində 203 günə, $N_{60}P_{40}+15$ ton üçüncü səpin müddətində 220; 213 və 207 günə, peyin fonunda müvafiq olaraq 219; 214 və 204 günə tamamlamışdır.

Aparılan üçillik tədqiqat illərində fenoloji müşahidələr nəticəsində məlum olmuşdur ki, səpin müddətləri hər hansı bir sortun inkişaf mərhələsinin keçməvaxtına təsir etmişdir. Öyrənilən sortlarda birinci səpin nəticəsində səpin müddətləri arasında 10 gündən artıq fərq olmasına baxmayaraq həmin öyrənilən sortlar səpin müddətlərinə görə öz vegetasiya dövrlərini 3-9 gün fərqlənmə ilə tamamlamışlar.

Becərmə amilləri içərisində payızlıq buğda sortlarının vegetasiya müddətinin uzunluğuna ən çox təsir edən səpin müddəti olmuşdur. Belə ki, Əzəmətli 95 sortunda $N_{60}P_{40}+15$ ton peyin fonunda gecikmiş səpinlərdə erkən səpinlərə nisbətən vegetasiya müddəti 6-13 gün, Aran sortunda isə 4-10 gün qısa olmuşdur. Əzəmətli 95 sortu üzrə $N_{60}P_{40}+15$ ton peyin fonunda gübrəsiz fona nisbətən vegetasiya müddəti 2-4 gün, Aran sortunda isə 3-7 gün uzun olmuşdur.

ƏDƏBİYYAT

1. Cəfərov M. İ. Torpaqşünaslıq. Bakı: Elm, 2005, 460 s. 2. Cəfərov M.İ., Quliyev R.M., Səfərov N.Ə. Kənd təsərrüfatı bitkilərinin becərilmə və yığılma texnologiyası. Bakı, "Maarif" 2000, 364 s. 3. Джумшудов И.М. Технология возделывания озимой пшеницы на гребнях в условиях Азербайджана. Материалы международной Кавказская конференция по зерновым и зернобобовым культурам. Тбилиси, 2004, с.107. 4. Насиев Б.Н. Влияние удобрений на продуктивность полевых культур в условиях Западного Казахстана. // Объединенный научный журнал, 2005, № 6, с.76-78. 5. Гребенников П.Е. Влияние температуры сроков сева в сочетании с нормами высева и удобрениями при орошении на светлокаштановых почвах Азерб.ССР. Кировабад, 1946, 39-46 с. 6. Луганцев Е.П. Совершенствуем технологию производства озимой пшеницы. // Земледелие, Москва, 2004, № 2, с. 26.

Влияние сроков, норм посева и питательной среды на развитие сортов озимой мягкой пшеницы

Ш.Г.Ахмедов

В статье, показано влияние сроков, норм посева и питательной среды на вегетационный период сортов озимой мягкой пшеницы. Выявлено, что при оптимальном режиме посева на фоне $N_{90}P_{60}+15$ тон навоза у сорта Азаматли 95 период вегетации составляет 213 дней, а у сорта Аран 221 день.

Ключевые слова: сорт, озимая пшеница, срок посева, норма удобрений

Influence of times, sowing rate and nutrient environment on development winter common wheat

Sh.G.Akhmedov

The article shows the effect of the terms and norms of crop nutrient medium for the growing season of winter wheat. It was revealed that the optimal mode of sowing on the background tone $N_{90}P_{60}+15$ manure cultivar Azamatly 95 vegetation period is 213 days, and the cultivar Aran 221 day.

Key words: variety, winter wheat, sowing date, fertilizer rate